

Oblici i utjecaji televizijskog nasilja

Jerko Valković, Rijeka
e-mail: jvalkovic@hrvatska.com

UDK: 7.097:37.037.4

Pregledni rad

Primljeno: 25. siječnja 2010.

Prihvaćeno: 20. ožujka 2010.

Govor o djelovanju i utjecaju medija na nasilje i nasilničko ponašanje pretpostavlja razumijevanje funkcioniranja samih medija, njihove uloge u životu pojedinaca, obitelji i šireg društvenog konteksta. Između svih medija televizija zauzima posebno mjesto. Ona je medij od kojega se doznaje najveći broj informacija, medij koji snažno utječe na vrednovanje i razumijevanje svijeta, koji živi s današnjim čovjekom. Svako medijsko prezentiranje nasilja nije tek puko preslikavanje nasilja koje u životu susrećemo već nasilje koje se prikazuje dobiva nove funkcije i novo značenje. Nasilje na televiziji nije moguće jednoznačno odrediti već ga treba promatrati kroz specifičnosti televizijskih programa i uloge koju televizija ima u današnjem društvu. Više je razloga zbog kojih televizija prikazuje nasilje, a brojne teorije pokušavaju odgovoriti na pitanje o utjecaju televizijskog nasilja na shvaćanje, stavove i djelovanje gledatelja.

Ključne riječi: nasilje, televizija, prezentiranje nasilja, informativni program, televizijski utjecaj.

Uvod

Nasilje je veoma složena stvarnost koju se ne može jednoznačno i »jednom zauvijek« definirati već toj problematici treba pristupiti s različitih strana. Ta svojevrsna promjenljivost ili »fleksibilnost« nasilja i teškoća definiranja posebno je zamjetljiva kada je riječ o prezentaciji nasilja u suvremenim audiovizualnim sredstvima, ali i drugim oblicima umjetničkog izražavanja: književnosti, slikarstvu, kiparstvu, kazalištu...

Jedan od problema s kojim se susrećemo odnosi se na različite načina shvaćanja samoga nasilja kada se ono prezentira kroz medije. Zbog toga je teško uspoređivati različita istraživanja budući da autori na drugačiji način shvaćaju ili vrednuju nasilje. Neki autori nasilje u medijima pokušavaju prikazati kroz razne dihotomije te razlikuju između direktnog (osobnog) i indirektnog (strukturalnog) nasilja ističući da se pod osobnim prvenstveno misli na fizičke ili psihičke posljedice koje zadobiva i trpi neka osoba dok pod strukturalnim podrazumijevaju nasilje koje je sastavni dio sustava gdje aktivni protagonist nasilja nije vidljiv.¹ Mikos predlaže drugačiju podjelu te u središte stavlja kontekste u kojima se događa nasilje te govori o prirodnom (stvarnom) i umjetnom (izrađenom) nasilju. Razlikuje između medijski insceniranog nasilja (ono koje je prilagođeno, priređeno za publiku) i medijski obrađenog nasilja koje se prikazuje unutar programa i konteksta koji nastoje na stvaran način prikazati svijet (npr. informativni sadržaji, reportaže...)² Uz to spominjemo još i neke druge načine shvaćanja nasilja: legitimno i nelegitimno, tjelesno i verbalno, namjerno i nenamjerno, individualno i kolektivno, očitovano i latentno, nasilje koje se čini nad drugim i nasilje koje se trpi, podnosi.

Postoji razlika, ali isto tako i nezaobilazna povezanost, između nasilja koje se doista dogodilo (konkretno, realno) i nasilja koje se na mediju prikazuje. Nasilje, zapravo slika nasilja koju medij pruža, upravo zbog toga što se ono prezentira, poprima različita značenja i funkcije, što ovisi o kontekstima u kojima se prikazuje. Promatrajući razne prikaze nasilja (od kojih su mnoga značajna umjetnička ostvarenja) može se vidjeti da su nekad ta prikazivanja bila u funkciji veličanja pobjede ili veličanja žrtve nekoga heroja. U drugim slučajevima takvim se scenama htjelo ukazati na pogubnost terora ili istaknuti posljedice nasilnog djelovanja, a ponekad se jednostavno htjela izazvati snažnija emocionalna reakcija ili ostaviti jak dojam.

Različite funkcije koje može imati nasilje predstavljeno putem medija, gotovo kontradiktorno njegovoj naravi, može čak postati prigoda za zauzimanje stanovitog odmaka pred samim nasiljem. Naime, njegovim predstavljanjem ili

¹ Usp. M. KUNCZIK, *Gewalt und Medien*, Köln, Weimar Wien, Böhlau Verlag, 1998, 13-19.

² Usp. L. MIKOS, *Beobachtete Gewalt – Mediale Gewaltformen. Die Faszination medialer Gewaltdarstellungen*, u: S. BERGMANN (ur.), *Mediale Gewalt. Eine reale Bedrohung für Kinder?*, Bielefeld, GMK, 2000, 64ss.

govorom o nasilju može se izreći moralni sud o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti nasilnoga djelovanja. Predstavljajući nasilje može pojačavati, ohrabrivati ili opravdavati kako konkretne nasilničke postupke tako i nasilnički mentalitet. Stoga je razumljivo da se nasilje već od davnine prikazivalo i u »pozitivnom« svjetlu, da je često bilo povezano s likovima narodnih heroja (ili njihovim herojskim djelima), a prikazivanje takvih tema bilo je u ponekad službi izričanja ili veličanja kolektivnog identiteta.³ Vizualno se prezentiranje nasilja koristilo kao prikladan način zauzimanja stanovitog odmaka od samoga nasilja. U situacijama kada prikazivanje nasilja ima reflektivni karakter, tada nasilje koje se prikazuje može postati i sredstvo za učenje, moralno-filozofsko promatranje, kolektivnu participaciju ili čak i prigoda za estetski doživljaj.⁴

1. Karakteristike televizijskog djelovanja

Nasilje je tema koja je prisutna u svim medijima, a rasprava o prisutnosti i utjecaju nasilja u njima uvijek je postajala aktualnom pogotovo kod pojave novog medija pri čemu se on, barem u početku, doživljavao ponajviše u negativnom svjetlu (tj. kao sredstvo koje snažno utječe na nasilno djelovanje i ponašanje).⁵ Da bi govor o nasilju u medijima bio što konkretniji potrebno je analizirati nasilje u pojedinim medijima budući da treba uvažavati specifičnost svakoga medija, ulogu koju ima u životu čovjeka, a pritom treba obratiti pozornost na interakciju koja se uspostavlja s publikom.

Kada je riječ o televiziji treba krenuti od činjenica da je televizija medij koji u životu pojedinaca i obitelji ima posebno mjesto. Njezin je utjecaj, unatoč sve većem značenju koje dobivaju novi mediji, i danas veoma velik.⁶ Televizija je audiovizualni medij, a to znači da »govori« (i) slikom pobuđujući emocionalne odgovore koji su neposredniji i intenzivniji od drugih načina komuniciranja. Televizijska slika je dojmiva i vrlo sugestivna. Spretnim izdvajanjem, isticanjem nekih detalja i njihovim povezivanjem, ona može na gledatelja ostaviti dubok dojam, mnogo snažniji od gomile riječi. Uz to treba spomenuti da laička publika više vjeruje slici negoli tekstu smatrajući da slika »ne može lagati«.⁷

³ Usp. I. EIBL-EIBSEFELDT, *Amore e odio*, Milano, Adelphi, 1996, 97.

⁴ I u kršćanskoj umjetnosti nasilje je bio veoma čest motiv o čemu svjedoče brojna djela (npr. motivi mučeništva). Ono što je duboko proželo i obilježilo kršćansku umjetnost i kulturu jest prikaz Krista na križu, *Christus patiens*. Usp. G. GILI, *La violenza televisiva. Logiche, forme, effetti*, Roma, Carocci editore, 2006, 38.

⁵ Kraći povijesni prikaz rasprava o utjecaju medijskog nasilja donosi M. KUNCZIK, *Gewalt und Medien...*, 19-41.

⁶ Podatke o utjecaju medija (pa i televizije) na hrvatsku obitelj donosi istraživanje »Utjecaj medija na hrvatsku obitelj« (Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, voditelj dr. Mataušić, terensko ispitivanje proveo je TARGET) u prosincu 2006.

⁷ Ipak, treba ukazati i na »drugu stranu medalje«. Naime, povjerenje u sve medije, a time i u televiziju, u posljednje je vrijeme u našem društvu veoma maleno. Na to ukazuju rezultati

Unatoč činjenici da se više medija »udomaćilo« pod obiteljskim krovom, ipak se za televiziju – a što je njena osobita značajka – kaže da je »kućni« medij jer se s njom živi gotovo 24 sata dnevno. Televizija ne samo da je stalno prisutna i da ulazi u ritam obiteljskog života, već često određuje i »organizira« život unutar obiteljskih zidova. Veoma je teško precizno odrediti razliku između »televizijskog« svijeta i svakodnevnog, realnog života budući da se ta dva svijeta neprestano isprepleću i prožimaju. Sve je ovo potrebno imati u vidu kada se govori i o televizijskom nasilju budući da se sadržaj koji televizija prikazuje doživljava na poseban način, da se prožima sa svakodnevnim životom, a time se stvaraju mnoge pretpostavke za procesa identifikacije.

Jedna je od prednosti televizije činjenica da za njezino korištenje nije potrebna nikakva posebna osposobljenost već se pretpostavlja sposobnost raspoznavanja televizijskih programa i formata da bi se sadržaj mogao na ispravan način dekodificirati i shvatiti unutar nekog interpretativnog okvira. Te se sposobnosti stječu korištenjem medija i polazeći od životnog iskustva koje pomaže da na ispravan način tumači ponuđeni sadržaj.⁸

Ovdje se susrećemo s poteškoćom koja proizlazi iz naravi današnje televizije i televizijskih programa. Dok su se nekad mediji obraćali određenoj publici koja je bila zainteresirana za određeni sadržaj (netko odabire knjigu prema više–manje jasnim očekivanjima ili ide u kino gledati film koji ga zanima), televizija se u najvećem dijelu svojih programa obraća svima, dakle veoma raznovrsnoj publici. Isto tako, televizijski žanrovi koji su prije bili jasno definirani i kao takvi raspoznatljivi, u današnjoj su televiziji izmiješani (npr. *reality* programi) tako da se treba govoriti o fluidnosti televizijskih programa. Unutar samoga programa danas je teško razlikovati emisije koje su prije bile jasno razgraničene i to prema funkcijama: informativnoj, edukativnoj i zabavnoj.⁹ Televizija neprestano isprepliće ne samo programe već se sve događa u neodređenom razgraničenju stvarnog i zamišljenog, realnog i virtualnog. Zato će se u zabavnim programima naći mnogi elementi informativnih emisija, a u informativnim emisijama često se na spektakularan način prikazuje sama

---

istraživanja »Povjerenje u medije«, čiji je naručitelj FPZG (voditelj projekta: mr. Vanesa Benković – Media Metar) a provedeno je 2009.

⁸ Kada govorimo o »ispravnom« načinu interpretiranja tada općenito mislimo na interpretiranje kako je to predvidio onaj tko je sadržaj emitirao. Autentičnom dekodifikacijom će se nasilje u nekoj informativnoj emisiji dekodificirati/shvatiti kao realno, kao nešto što se stvarno dogodilo, dok će se nasilje u *fiction* programima interpretirati na drugačiji način.

⁹ Od početaka televizije pa sve do kraja osamdesetih godina prošloga stoljeća djelovanje televizije, kako je već o radiju govorio John Reith, prvi direktor BBC-a, promatralo se kroz tri funkcije: odgojnu, informativnu i zabavnu. Odgajati preko medija za Reitha je značilo protezati nad mase instrukciju koju je pružala škola: informirati je značilo poduzeti sve kako bi informacija bila dostupna građanima (i onima koji ne čitaju novine); zabavljati je značilo više od same »zabave« jer se u tim sredstvima prepoznala i mogućnost suživljavanja s herojem (zabava je u usporedbi s prva dva aspekta od marginalne važnosti) (usp. E. MENDUNI, *La televisione*, Bologna, Il Mulino, 2004, 47).

informacija (*infotainment*). Ovo je važno imati u vidu jer se nasilje na televiziji promatra ne samo u kontekstu nekih emisija već unutar cjelokupnog televizijskog djelovanja.

Funkcioniranje današnjeg medijskog sustava (prvenstveno komercijalnih, ali isto tako i javnih medija) nije moguće zamisliti bez sponzorstava jer su – kada je riječ o televiziji – one ovisne o promidžbi, privatne u potpunosti, a javne velikim dijelom. Takva promidžbena funkcija televizije ne ograničava se samo na promidžbene programe već sama promidžba postaje sve snažniji organizacijski element cjelokupnog programa. Neki će čak govoriti o novoj ulozi televizije prema kojoj ona treba »okupiti i prodati gledatelje svome sponzoru«. U tom vidu najvažnije pravilo, cilj i kriterij njezina djelovanja jest gledanost. Ako tema nasilja ili nasilno djelovanje na televiziji pridonosi njezinoj većoj gledanosti, tada će televizija ona posizati za takvim programima. Zato neće biti osnovni kriterij emitiranja ili neemitiranja, odnosno oblikovanja vijesti, etičko ili moralno vrednovanje sadržaja ili efekata medija, već će to biti u službi efikasnosti i prodaje. I samo vrednovanje nasilja na televiziji nije izuzeto od tog kriterija.

2. *Nasilje u televizijskim programima*

Unatoč spomenutoj tendenciji današnje televizije miješanja različitih programa mi ćemo radi boljeg razumijevanja djelovanje televizije promatrati kroz različite programe: informativne, zabavne i propagandne programe. Na taj se način može lakše uočiti specifičnosti prikazivanja nasilja i pojedinih formi koje ono poprima u televizijskoj prezentaciji.¹⁰

2.1. *Nasilje na informativnim programima*

U informativnim programima velik prostor daje se udarnim vijestima koje su na različite načine obilježene nasiljem. Za ovakvim temama, ali i načinom prezentiranja, poseže ne samo komercijalna već i javna televizija. Gotovo se može reći da je nasilje privilegirani kriterij prema kojemu se provodi izbor i prezentacija vijesti. Pokušaj analize takvih vijesti u većini slučajeva ukazuje na sljedeće elemente:

Negativnost – poznato je novinarsko nepisano pravilo da je »loša vijest dobra vijest«. Prema tom kriteriju vijest treba sadržavati nešto što »iskače« izvan redovitog tijeka odvijanja, izvan redovitih normi, nešto što je njihovo kršenje ili nepoštivanje.

¹⁰ Pregled nasilja na televizijskim programima donosimo prema knjizi G. GILLI, *La violenza televisiva...*, 61ss.

Dramatičnost – privlači publiku i kao da se na taj način nude elementi za lakše identificiranje jer se otkrivaju elementi ljudskosti, ovisnosti, krhkosti, slabosti. Konfliktnost, koja je često povezana s dramatičnošću, redovito ostavlja otvorenim pitanje o daljnjem tijeku događaja. Takva »nedorečenost« odgovara naravi informacije unutar sustava gdje je ona postala roba, gdje se sve »prodaje« i tako vrednuje. Upravo zbog te nedorečenosti, tj. usmjerenosti na buduću informaciju koja tek treba doći i na prethodnu koja zahtijeva nadopunu (ali i ona ostaje nedorečena), potiče se na stalnu pozornost i medijsko konzumiranje!

Televizija prikazuje nasilje, ali isto tako ona daje okvir, na neki način kontekstualizira ono što prikazuje definirajući situaciju, problem i usmjeravajući u kojem pravcu bi trebalo tražiti odgovor. Ponekad će to pobliže određenje biti lako uočljivo, prepoznatljivo, a ponekad će se trebati odgonetati na temelju šireg konteksta medijskog sadržaja. Naime, televizija nasilje prezentira prema stanovitoj »logici«. Već spomenuti sociolog Gili govori o »specifičnoj konstrukciji televizijskog nasilja«, ukazujući na neke karakteristike »televizijski kreiranog nasilja«.¹¹

- Ni za jedan medij, pa tako ni za televiziju, ne može se reći da je neutralna, tj. da prikazuje stvarnost na potpuno objektivan način jer svako prezentiranje nužno pretpostavlja selekciju i interpretaciju. Time se pak omogućava prenašavanje ili nedovoljno naglašavanje onoga o čemu se govori. Spomenuta selekcija provodi se u više trenutaka: nakon što je odlučio prikazati ili govoriti o nekoj temi novinar je već upućen na sljedeći izbor jer se mora opredijeliti za riječi koje će upotrebljavati, a time vijest može dobiti različita značenja. Novinar može isti događaj okarakterizirati kao tragediju, nesreću, katastrofu, a sve to je (putem audiovizualnih medija) moguće izreći ili popratiti odgovarajućim tonom ili ritmom.¹² Televizija može veoma snažno dramatizirati nasilje već načinom na koji ga prezentira.

- Svako televizijsko selektiranje znači da će se nešto prikazati, ali se u isto vrijeme o nečem drugom neće uopće (ili ne na adekvatan način) govoriti smatrajući to nevažnim ili manje važnim. Televizija može i nasilje koje se dogodilo prešutjeti i jednostavno ignorirati, što isto tako može biti oblik nasilja. Takvo je prikrivanje posebno poznato u totalitarnim sustavima, ali nije nepoznato ni »demokratskim društvima«. Ako televizija nasilje koje zaslužuje pozornost ne istakne i ne posveti mu adekvatan prostor, tada ono (p)ostaje nevažno, sporedno, gotovo nerealno.

- Nasilje o kojem govori, televizija može ostaviti nerazjašnjenim ili na nea-

¹¹ Usp. G. GILI, *La violenza televisiva...*, 70.

¹² Novinar može iste ljude nazvati osloboditeljima, agresorima, borcima za prava, teroristima... čime kod publike može stvoriti potpuno različitu sliku o onima o kojima govori. Na taj način i djelovanje tih ljudi (npr. njihova borba) može biti protumačeno i kao časna služba, ali i na posve drugi način.

dekvatan način objašnjenim. Sama narav i način djelovanja audiovizualnih sredstava ne favorizira analitički i kritički pristup (što je obilježje literarne komunikacije) jer televizija veći naglasak stavlja na dojam. Veoma često donosi samo fragmente stvarnosti jer prikazuje nešto što je izvučeno iz jednog konteksta i ubačeno u drugi (medijski) kontekst. Stoga je veoma često teško razaznati uzroke i posljedice takvih događaja kao i njihovo značenje. To se isto događa kada je riječ o prikazivanju nasilja ili nasilničkih djela. I onda kada se o nasilju govori može se lako dogoditi da se, upravo zato jer se ne posvećuje dovoljna pozornost objašnjenju (ili cjelovitom kontekstualiziranju), može ostati nerazjašnjeno i nije lako otkriti uzroke ili dokučiti posljedice njegova djelovanja.

Televizija, kako smo već spomenuli, nije medij koji jednostavno »preslikava« već može svojim djelovanjem i predstavljanjem nasilja nasilju pridodati (ili otkloniti) značajnu dimenziju negativnosti ili dramatičnosti. Televizija može postati moćno sredstvo manipulativnog djelovanja budući da ima mogućnost uvećavanja, ali i podcjenjivanja realne opasnosti i prijatni. S time povezano ona može poticati na oslobađanje od krivice, ali isto tako može nekoga »proglasiti« nasilnikom ili krivcem i prije negoli je pokrenut sudski postupak.¹³

2.2. *Nasilje fiction programa*

Ovakve narativne forme (bilo u literarnim ili drugim ostvarenjima) prisutne su u svim razdobljima i raznim kulturama te se može govoriti o antropološkoj potrebi za ovakvim oblicima. Stoga nije neobično da *fiction* programe uvelike nalazimo i na televiziji. Ovakvi su programi veoma pogodni za imaginaciju i proces identifikacije, zabavu i opuštanje jer se kroz njih nudi mogućnost nadiženja, izlaženja iz sebe i konkretnog društvenog određenja.¹⁴ Oni obrađuju teme koje govore o svakodnevnom životu i usredotočeni su na ljudske odnose, dobro i zlo, zdravlje, sreću i nesreću, trpljenje, bolesti i nasilje.¹⁵ Sadržaji ovakvih emisija istovremeno mogu biti poučni i persuazivni (navađajući) jer usmjeravaju našu pozornost, želje i vrijednosne stavove.¹⁶ *Fiction* programe

¹³ Ono što je možda najteže podnositi nije samo zlo ili različite devijacije već nesigurnost i kaos koji se razložno ne tumače. Zato se uvećava potreba za pronalaženjem ili identificiranjem »žrtvenog jarca«, a mediji mogu ovdje imati značajnu ulogu upravo u pripisivanju odgovornosti, manipuliranju ljudima i nepoštivanju dostojanstva ljudske osobe.

¹⁴ Imaginacija u ovakvim programima je shvaćena kao kreiranje drugog, različitog svijeta i ne može se jednostavno optužiti zbog laži jer u laži se istina »prikriiva« ili usmjerava prema stvaranju pogrešnog zaključka, dok je u fikciji istina predstavljena tako da je možemo prepoznati, iako se često nalazi u kontekstima u kojima nije odmah prepoznatljiva. Takvi programi uvijek zadržavaju karakter stvarnosti ili sličnosti sa stvarnošću i redovito uključuju neku povezanost s nečim što je familijarno i blisko, a programi otkrivaju jaku inventivnost.

¹⁵ Usp. M. BUONANNO, *Leggere la fiction*, Napoli, Liguori, 1996, 24.

¹⁶ Usp. G. BETTETINI, *Capirsi e sentirsi uguali. Sguardo sociosemiotico al multiculturalismo*,

na televiziji susrećemo u filmovima, televizijskim serijama i animiranim programima. Nasilje je u ovakvim televizijskim programima veoma prisutno i susrećemo ga u različitim oblicima.

2.2.1. *Filmovi i televizijske serije*

Većina ljudi će nasilje na televiziji najvećim dijelom promatrati kroz nasilje koje se prikazuje u filmovima. Iako se televizijski govor o nasilju ne može svesti samo na ono filmsko ipak je u filmu ono najviše prisutno. Dovoljno je spomenuti neke vrste filmova u kojima je ono nezaobilazna tema (film strave, pornografski, kriminalistički, ratni, akcijski...). U filmu se nasilje može prikazati na različite načine pri čemu će ono imati različita značenja i učinke. Nasilje se u filmu, kao i općenito u drugim oblicima umjetničkog prikazivanja, ne treba nužno shvatiti samo pod negativnim vidom jer se u filmu nasilje može povezivati s ostvarenjem nekog junačkog čina radi ostvarenja plemenitih ciljeva. Ponekad će nasilje biti prikazano i s ironijom.¹⁷

Često je nasilje središnja tema oko koje se u programima gradi naracija što je prisutno u televizijskim serijama. Ako spomenuto pravilo da je »loša vijest dobra vijest« primijenimo na ove serije, tada treba reći da se »loša priča«, ona koje nasilna i emotivno nabijena, može smatrati »dobrom pričom«. Stoga i ne treba čuditi činjenica da se u tako velikom broju televizijskih serija obrađuju teme vezane uz svijet kriminala ili je radnja vezana uz drogu, obračune, sukobe. Međutim, nije nasilje prisutno samo u serijama koje obrađuju spomenute teme, a njega nalazimo i u drugim serijama, pa čak i zabavnog karaktera. Na razlike u shvaćanju nasilja u policijskim serijama od shvaćanja nasilja drugih serija upozorava Buonanno ukazujući na tri tipična elementa ovih drugih: svojevrsna lakoća u kojoj se odvija radnja često je plod ispremiješnosti dramskog i komičnog; u središtu su osobe i odnosi (bilo obiteljski, prijateljski ili susjedski, a uglavnom je riječ o simpatičnim osobama sa smislom za humor); atmosfera je više »domaća«.¹⁸

Milano, Bompiani, 2003, 89.

¹⁷ Dok s jedne strane susrećemo filmove koji obiluju scenama koje imaju za cilj izazivanje jakih emotivnih reakcija (grubo nasilje gdje se ističe perverznost), istovremeno je u današnjim programima nasilje, kako kaže Gerbner, zamijenjeno »izvjesnim oblikom 'veselog nasilja' proizvedenog 'na veliko' od tržišnih lanaca filmske industrije i zabave te je kao takvo ubačeno u središte naše kulture. Takvo 'veselo nasilje' ne izaziva bol i nema tragičnih posljedica. Lako je i brzo rješenje za mnoge probleme kojem pribjegavaju kako dobri tako i loši, a uvijek vodi prema sretnom završetku« (citirano prema C. CLARK, *La violenza in TV*, u: K. POPPER, J. CONDRY, *Cattiva maestra televisione*, Milano, Reset, 1994, 86).

¹⁸ Usp. M. BUONANNO (ur.), *Realtà multiple. Concetti, generi e audience della fiction TV*, Napoli, Liguori, 2004, 57-94.

2.2.2. Animacijski programi

Među *fiction* programe ubrajaju se i animirani programi jer su plod narativne invencije (likovi, pripovijesti i ambijent često su iz izmišljenog svijeta). Iako su sve donedavno takvi programi bili namijenjeni isključivo djeci danas se produciraju i takvih filmovi za odrasle. Možda je upravo problem nasilje jedan od najkontroverznijih problema vezanih uz animacijske programe a ono se u ovakvim programima prikazuje na različite načine:

- Nasilje među životinjama, obično između parova koji se predstavljaju kao prijatelji/neprijatelji, što je prisutno posebno u najstarijim crtanim filmovima američke proizvodnje (Tom i Jerry ili Speedy Gonzales). Dramatičnost i komičnost proizlazi od nepomirljivog rivaliteta gdje najčešće grabljivac želi napakostiti, ali ne uspijeva i prolazi slabije. Nasilje se provodi više iz inata i prkosa negoli iz želje da se nanese zlo. Ova činjenica usmjerava na drugačije vrednovanje posljedica takvih djela i sve se svodi na igru i zabavu.

- Nasilje je uvelike prisutno u japanskim animiranim serijama. Ovdje je riječ o »tehnološkom« nasilju (npr. reprezentativne borbe gigantskih robota – Goldrake, Atlas Ufo Robot...). Prikazani likovi sastavni su dio ratne mašinerije, vrsta tehnološkog »alter ega«. Nasilje-akcija je posebno potencirano povicima i izrazima lica ili pak trpljenjem koje moraju podnositi kada sami postaju ciljevi takvih napada.¹⁹

- Spomenimo također nasilje ratobornih vojnika koji se bore golim rukama (Dragon Ball, Power Rangers). Ovdje je nasilje ublaženo osobama i komičnim situacijama.

U počecima animiranih filmova moglo se prilično jednostavno prihvatiti tvrdnja da se ne može izjednačiti nasilje animiranih programa s onim u filmovima budući da je različit pristup gledatelja ovim programima. Naime, ekspresivan način prikazivanja (»animirani« film) ne samo da je mnogo manje agresivan i manje realan od ostalih programa već se u njima pruža »ključ« za dekodificiranje i stoga takvim programima prilazimo na posve drugačiji način – »to nije stvarno«! Danas, kada se animirani filmovi gotovo i ne razlikuje od ostalih *fiction* programa (u tome veliki doprinos daje računalna tehnika i mogućnosti simulacije) treba reći da animirani filmovi nisu samo zabavni već da obiluju nasiljem, šire strah, osjećaj osvete, te bi im se (pogotovo pod pedagoškim vidom) trebalo posvećivati puno veću pozornost.

¹⁹ I u animiranim filmovima može se uočiti način na koji se doživljava nasilje ili stanje straha, anksioznosti ili općenito jačeg emotivnog doživljavanja (što bi, pogotovo kada su u pitanju djeca, trebalo imati u vidu). Tako će u japanskim animiranim filmovima emotivnost više biti iskazana kroz psihičko doživljavanje negoli na tjelesni način. Radost i strah se neće očituovati mimikom i pokretima lica, već će biti izrečeno (usp. V. MAZZA, *Usare la TV senza farsi usare. Per genitori e insegnanti che non vogliono lasciare i bambini soli davanti alla TV*, Torino, Sonda, 2002, 126-129).

Govoreći o televizijskim programima, barem ukratko treba spomenuti i nasilje koje se može vidjeti u *talk showima*. Kroz narativnu obradu ili (analizu) tema kao svojevrstnih rituala svakodnevnog života, nasilje se u ovim emisijama ne svodi samo na poneku konfliktnu situaciju kao plod intrigantne teme ili žučljive rasprave, već se agresivnim doživljavaju emisije i rasprave koje beskrupulozno zadiru u privatnost i intimu. Iako je riječ, barem se takvim prikazuju, o slobodnom pristanku sudionika, razgovor između voditelja i gostiju te cjelokupna atmosfera često poprima velike količine nasilja. Može se primijetiti da je u takvim emisijama osoba koja govori o sebi i o svojim problemima istovremeno i protagonist i žrtva.

Profinjeniji oblik nasilja u *talk showu*, koje često nije lako uočljivo, skriva se u činjenici da cilj razgovora često nije traženje rješenja već stalno (p)održavanje komunikacije, otkrivanje novih detalja, različitih pogleda. Televizijska je logika u tome da se potiče (što je moguće više) konfliktne odnose jer oni privlače pozornost publike i više zahvaćaju njihove osjećaje. Kroz takve emisije veoma se lako podliježe negativnom dojmu koji u stvarnosti vidi prvenstveno negativne i problematične elemente jer je sve obilježeno konfliktima.

2.3. *Nasilje u promidžbi*

U promidžbenim se programima rado i često poseže za nasiljem. Upotreba nasilja u promidžbi je instrument u službi ostvarenja stanovitih ciljeva, ponajprije privlačenja pozornosti publike. Nasilje u promidžbi možemo promatrati u više različitih naglasaka. Ponajprije, sama je promidžba kao komunikacija po svojoj naravi nasilna jer se nameće, nije tražena. Znano je da na televiziji promidžba redovito prekida program bez želje gledatelja. Ona se jednostavno nameće.²⁰ Različita je (pod ovim vidom) promidžba na internetu, budući da je ona tražena, naime sama osoba traži promidžbu za neki proizvod (npr. sami odlazimo na neku web stranicu kako bismo našli podatke koji nas zanimaju). Ta činjenica utječe na odabir elemenata i naglasaka koji će se u promidžbi rabiti (te će stoga internetska promidžba sadržavati više »podataka« o predmetu koji se reklamira, a neće biti potrebno isticati elemente koji imaju za cilj privlačenje pozornosti). Drugi element nasilja u promidžbi jest njezin sadržaj. Promidžba može biti nasilna i poticati na nasilno djelovanje ako prikazuje nešto što direktno ili indirektno potiče ili odobrava nasilje (konkretan primjer bi bilo reklamiranje oružja, što je zabranjeno). Prema načinu širenja promidžba također može biti nasilna ako koristi npr. prikriveno oglašavanje. Nasilno

²⁰ Promidžbeno djelovanje, zbog nametljivosti, izaziva razna etička pitanja jer bi svaka komunikacija – što je pretpostavka etički autentičnog djelovanja – trebala poštivati sugovornika i računati s time da sama osoba treba biti protagonist vlastitih odabira, što nasilno djelovanje reklame može bitno ograničavati ili čak onemogućiti.

djelovati promidžba može tako da se u ističe osjećaj »izdvojenosti« iz društva ako se ne konzumira proizvod na koji ona upućuje, što je jedan od oblika društvenog nasilja nerijetko prisutan u konzumerističkom društvu.

Različiti oblici nasilja u različitim televizijskim programima govore o tome da nije moguće jednoznačno definirati televizijsko nasilje već treba imati u vidu karakteristike pojedinih televizijskih programa kao i njihove funkcije.

3. Obilježja televizijskog nasilja

Postoje li posebne karakteristike nasilja na televiziji koje televizijsko nasilje razlikuju od nasilja drugih medija? Nasilje koje se prikazuje na televiziji u manjoj će mjeri biti prikazano s veoma jakim naglascima ili u snažnim scenama. Ono se predstavlja kao »soft« nasilje i to prvenstveno zato jer je televizijsko gledateljstvo samo po sebi veoma raznoliko, stoga televizija općenito nastoji izbjegavati rizik da bude odbačena ili prozvana zbog eventualnih ekscesa. Čak će i u slučajevima kada se prikazuje nasilni program takvo nasilje biti prezentirano tako da ne evocira nikakvo drugo značenje i ne upućuje na daljnje razmišljanje (npr. nasilje u filmu *Rambo*), već je predstavljeno tako da postaje prigoda za zabavu, odmor i razonodu.

Druga je karakteristika nasilja na televiziji u gotovo patološkom prikazivanju i govoru o trpljenju, u emisijama koje po svojoj naravi stoje između informacije i zabave, a najčešće prikazuju »spontanu priču« protagonista. Tipični primjer takvog nasilja su emisije u kojima se govori o nestalim osobama ili neki *talk show* u kojima se raspravlja o sukobima i obiteljskim razmiricama. Ovdje se nastoji zaintrigirati publika kako bi se i ona uključila u priču, u traženje osoba ili u rješavanje problema. Nasilje se, u slučaju kada se traže nestale osobe, posebno doživljava kroz prikazivanje osjećaja onih koji su nestalima najbliži, a u drugom slučaju nasilno se zadire u njihovu privatnost. U oba slučaja televizija se nastoji predstaviti kao mediji koji želi pomoći i biti na usluzi.²¹

Može li i sama televizija postati nasilna, tj. može li ona (is)koristiti svoj status, mjesto i ulogu koju ima u društvu? U javnom prostoru televizijska riječ je sigurno »najglasnija«, ona je najutjecajnija i možda se upravo pred njezinim (nasilnim) djelovanjem čovjek najviše osjeća bespomoćan. Televizija ima moć uspostavljanja dijaloga sa gledateljima jer ih direktno uključuje ili poziva, a televizijski je studio svojevrsna pozornica s koje se odašilju ti pozivi i poruke. Iako televizija djeluje veoma suptilno, ponekad može usmjeravati prema pobuđivanju stavova ili širenju poruka netrpeljivosti prema nekim osobama, grupama, narodima ili pak usmjerava javnost na ono što ne zaslužuje takvu pozornost.

²¹ Usp. M. VILLA, I programmi della reality televisione, u: G. BETTETINI, P. BRAGA, A. FUMAGALLI (ur.), *Le logiche della televisione*, Milano, Franco Angeli, 2004, 140-149.

Pitanje nasilnosti same televizije zadobiva još veću važnost ako se znade snaga njezine riječi, ali i monopol koji ona ima u javnosti i nad suvremenom javnošću. Postoji opasnost da monopol televizije postane snažno sredstvo egzekucije drugih monopola moći i sile bilo koje vrste (ekonomske, političke, kulturalne...). Monopol riječi kao dimenzija monopola na vlast! Takav monopol proizlazi iz njezina »karaktera monopola« – a opasnost i izazov je veoma velik jer diktator može postati onaj tko ima monopol nad riječju i putem riječi.²²

4. Zbog čega nasilje na televiziji?

Poput svake komunikacije tako i televizijska ima svoju svrhu. Televizija želi ostvariti cilj koji se može shvatiti kada su poznati motivi njezina djelovanja koji, to treba spomenuti, ponekad nisu tako lako prepoznatljivi. Njemački sociolog Luhmann kaže da se »može dogoditi da je istinito sve ono što (masovni mediji) pišu ili prenose, ali to još ne govori o motivu zbog kojega to oni čine: može to biti uspjeh u poslovanju, potpora nekoj ideološkoj opciji, političkim nastojanjima, zadržavanje *statusa quo* u društvu ili komercijalni uspjeh«.²³ Na sličan se način možemo pitati i o motivima prikazivanja nasilja u medijima, odnosno na televiziji. Koji su motivi i zašto televizija prikazuje nasilje, ali isto tako zašto je nasilje tako dobro primljeno od strane gledatelja?

Televizijski djelatnici navode više razloga zbog kojih ima nasilja u televizijskim programima. Razlikuju između očiglednih, lako uočljivih razloga i onih koji nisu tako očigledni. Očigledne razloge tumače na sljedeći način.²⁴

- Budući da je nasilje sastavni dio života mediji prikazivanjem nasilja prikazuju stvarnost kakva ona uistinu jest. Prema ovom tumačenju mediji samo preslikavaju stvarnost.

- Za nasiljem se poseže budući da je ono primamljiva tema i efikasno sredstvo oko kojeg se relativno lako gradi naracija, odnosno akcija. Nasilje se u takvim slučajevima upotrebljava radi korisnosti.

- Mediji omogućavaju širenje naših horizonata, iskustava i znanja, što se bez njih, barem ne na takav način, ne bi moglo lako ostvarivati. Televizija služi zadovoljenju nekih potreba. Gledanjem televizije žele se izazvati »doživjeti« emocije (strahovi ili uzbuđenja), što nije moguće u svakodnevnom životu. Gledanje nasilnih programa jest »silazak u arenu« ili svojevrsno

²² Veoma je često osjećaj bespomoćnosti i nepovjerenja prema medijima reakcija na monopol koji mediji imaju na području javnosti. O promišljanju ove situacije te traženju načina djelovanja u duhu principa supsidijarnosti vidi tekst: J. VALKOVIĆ, Supsidijarnost u hrvatskom medijskom prostoru. Problemi i mogućnosti djelovanja, *Bogoslovska smotra*, 79 (2009) 1, 113-146.

²³ N. LUHMANN, *La realtà dei mass media*, Milano, Franco Angeli, 2000, 58.

²⁴ Usp. G. GILI, *La violenza televisiva...* 101.

iskustvo suočavanja i gledanja smrti »licem u lice«, izazovi karakteristični za adolescentsku dob. Neki će psiholozi gledanje nasilnih scena tumačiti i kao mogućnost familijariziranja gledatelja s trpljenjem i smrću jer televizijski ekran omogućava »susretanje« tih stvarnosti, ali uvijek s distance, bez konkretnih posljedica. Televizija je pritom od velike pomoći jer pruža privid neposrednog doživljavanja. Na neki način televizija, u ovom slučaju, postaje izvor i sredstvo doživljavanja različitih iskustva.

Osim razloga koji bi trebali »opravdati« upotrebu nasilja na televiziji treba spomenuti i razloge koji nisu tako očigledni.

- Budući da se nasilni programi rado gledaju njihova produkcija donosi veliki dobitak. S druge strane, takvi programi su veoma dobro prihvaćeni zbog svoje neposrednosti, ali i sposobnosti integriranja narativnih kodeksa nasilja u svaki kulturalni kontekst. »Zabavni žanr kojem je za globalni uspjeh potrebno sasvim malo diferencijacije jest nasilje, a Hollywood je postao najeminentniji producent 'akcijskih' sadržaja.«²⁵

- Nasilje može imati odgojnu funkciju jer se njegovim prikazivanjem sankcioniraju, reorganiziraju socijalne norme koje su u nekom trenutku bile prekršene. Ovdje treba uočiti povezanost prikazivanja nasilja s pravednošću koja se tim sankcioniranjem nanovo uspostavlja. Kao što su se nekada u prošlosti egzekucije vršile javno, na trgovima – i to na spektakularan način – danas (a to se još susreće u nekim društvima) televizija prikazuje pogubljenja radi »ispunjenja« pravde i s jakom pedagoškom porukom. Sankcioniranjem nasilja kao da se žele nanovo afirmirati vrijednosti i norme koje se nisu poštivale, a žrtvovanje žrtve ima pedagoške motive.

- Televizijsko nasilje se može prikazivati i iz političko/ideoloških razloga da bi se u nekom trenutku mogla provoditi kontrola ili djelovati na stvaranje nove situacije (npr. širenje osjećaja straha i nepovjerenja). Zato veoma često razloge televizijskog nasilja, osobito ako je njegovo prikazivanje učestalo i u osebujnim oblicima, treba tražiti u širem društveno-kulturnom kontekstu.

Motivi prikazivanja nasilja na televiziji mogu biti veoma raznoliki te ih nije dovoljno promatrati samo u okviru televizijske logike djelovanja već treba uzeti u obzir i širi kontekst funkcioniranja televizije, njezinu ulogu koju ima u društvu, ali i ciljeve koje nastoje provoditi oni koji imaju kontrolu nad televizijom.

5. Utjecaj televizijskog nasilja

Početak 1960-tih godina započinju intenzivnija istraživanja o djelovanju i efektima nasilja u mass medijima. Iako je Klapper još tih godina tvrdio da se

²⁵ E. HERMAN, R. W. MCCHESENEY, *Globalni mediji. Novi misionari korporativnog kapitalizama*, Beograd, Multimedia, 2004, 68.

ne može sa sigurnošću znati postoji li povezanost između predstavljanja nasilja i nasilnoga ponašanja,²⁶ danas »postaje jasno da izlaganje nasilju u medijima značajno pridonosi oblicima nasilja u društvu.«²⁷ Kakvi će biti efekti, koliko i u kojem će se intenzitetu javljati, ovisi o mnogo elemenata. Ukazat ćemo na neke važnije teorije o utjecaju nasilja na televiziji.

5.1. *Katarsis*

Polazeći od Aristotelove teorije (što kasnije preuzimaju Freud i Bettelheim) smatra se da gledanje nasilja ima pozitivne, ne »anti« već »pro« socijalne efekte, i to zbog toga što se time ublažava nasilje koje kod ljudi postoji.²⁸ Naime, prikazivanje i gledanje nasilja poprima svojevrsnu ulogu katarze jer sudjelovanje (u virtualnom smislu) u nekom nasilnom događaju može favorizirati svojevrsno pražnjene agresivnosti kod gledatelja.²⁹ Ova teza, koja danas nema dovoljno jake empirijske dokaze, može biti prihvatljiva ako se primijeni na pojedinačne slučajeve koji su označeni snažnim stresnim situacijama, ali je teško prihvatljiva kada se pokuša tumačiti u dugoročnom i kontinuiranom djelovanju.

5.2. *Priming teorija*

Ova teorija naglašava važnost promatranja podražaja koji uspostavljaju trenutnu povezanost između ponašanja/djelovanja koje medij prezentira te misli ili osjećaja koji obuzimaju gledatelja. Prema ovoj teoriji može se podražajem (nekim nasilnim scenama na televiziji) pobuditi neki čvor (»priming«) i time se potiče sklonost k stanovitom nasilnom ponašanju. Utjecaj će medija biti to veći što je veća sličnost između nasilja koje se prikazuje i situacije u kojoj se gledatelj nalazi ili koju takvo gledanje pobuđuje u njegovoj memoriji.

²⁶ Usp. J. KLAPPER, *Gli effetti delle comunicazioni di massa*, Milano, Etas Kompass, 1960, 152.

²⁷ S. L. SMITH, E. DONNERSTEIN, *Harmful Effects of Exposure to Medial Violence: Learning of Aggression, Emotional Desensitization, and Fear*, Donnerstein, Geen, 1998, 168.

²⁸ Za Aristotela je katarza homeopatsko pročišćavanje osjećaja te u takvom kontekstu predstavljanje nasilja ima funkciju socijalnog pročišćavanja. Potrebno je međutim ukazati na razliku jer u grčkom kazalištu nasilje nije bilo tako eksplicitno prikazano već se više radilo o njegovu »prepričavanju«. Također je razlika između komunikacije koja se nekoć uspostavljala između publike i glumaca te komunikacije koja se danas odvija između televizije i gledatelja. Stoga je i opravdano pitanje: koliko je opravdano takvo katarzičko djelovanje primjenjivati na današnje medije, odnosno nasilje koje se u njima prikazuje? (usp. M. KUNCZIK, *Gewalt und Medien...*, 20).

²⁹ Usp. R. TAMBORINI, Enjoyment and social functions of horror, u: J. BRYANT, R. EWOLDSEN, J. CANTOR (ur.), *Communication and emotion. Essays in honor of Dolf Zillmann*, NJ/ London, Mahwah, 2003, 421-426.

Rezultati istraživanja govore o učinkovitosti ove teorije osobito kada je riječ o televizijskom predstavljanju brutalnih ili veoma nasilnih scena i to ponajprije s učincima u kratkom razdoblju odmah nakon gledanja dok je učinke na dulji period potrebno još dalje istraživati.³⁰ Ono što ova teorija dovoljno ne uvažava jesu odnosi koji posreduju prihvaćanje (ili odbijanje) prezentiranog nasilja i nasilnih scena koje televizija posreduje.

5.3. Teorija socijalnog učenja

Prve eksperimente o usvajanju nasilnog ponašanja putem promatranja »modela« proveo je šezdesetih godina prošloga stoljeća psiholog Bandura. Predstavnicima ove teorije ističu kako na ponašanje utječe uzajamno djelovanje okoline i pojedinca. Posebnu ulogu pritom imaju modeli, a njihova učinkovitost jest u vrijednosti primjera. Prihvaćajući nekoga kao model osoba je više pod utjecajem onoga što (model) čini negoli što on kaže.³¹ Televizija donosi pred javnost različite modele osobnosti (stvarne ili izmišljene), kao i različite modele ponašanja. Promatranjem modela uče se i prihvaćaju modeli ponašanja. Televizija na taj način može i sugerirati ne samo nasilje već i načine na koji će se ono ostvariti.³² Nalazeći se pred nasilnim činima kao da se postavlja pitanje: ako to oni (modeli) mogu činiti zašto ne bih i ja? Promatranje nasilnog djelovanja osobu može poticati na imitaciju, oslabljujući pritom prethodno zauzete društvene stavove zabrane takvih ponašanja.

5.4. Wertherov efekt

Nasilje u medijima može pothranjivati agresivnost ne samo prema drugima već i prema sebi sve do krajnjih oblika, do suicida. Radi se dakle o medijskom/televizijskom predstavljanju koje može poticati na suicidalno-imitativno ponašanje.³³ Važno je spomenuti da se Wertherov efekt povezuje uz stvarni ili

³⁰ M. KUNCZIK, A. ZIPFEL, *Medien und Gewalt. Befunde der Forschung seit 1998*, Berlin, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2004, 106.

³¹ Bandura spominje tri različite mogućnosti učenja od modela: putem direktnog iskustva; promatranjem ponašanja drugih ljudi u ambijentima u kojima žive; promatranjem modela i situacija putem medija.

³² Istraživanja su potvrdila da osjećaj frustracije snažnije potpomaže agresivno djelovanje, a takvo psihičko stanje čini da su agresivni modeli prihvatljiviji.

³³ Prvi val samoubojstava (o kojem postoje podaci) kao posljedica imitiranja zabilježen je u Njemačkoj nakon objavljivanja Goetheova romana »Patnje mladoga Werthera« (1774). Slični suicidalni procesi zabilježeni su nakon emitiranja sadržaja koji obrađuju/dotiču ovu problematiku i u drugim medijima: pjesma Rezsöa Seressa »Žalosna nedjelja« pokrenula je val samoubojstava (1930); nakon novinskih izvještaja o samoubojstvima u bečkoj podzemnoj željeznici zabilježio se njihov nagli porast. I nakon televizijskog prikazivanja samoubojstva bilježio se porast takvog ponašanja. Spominjemo primjer serije »Smrt jednog učenika«, emi-

zamišljeni događaj o kojem mediji govore. U oba slučaja čini se da je pojava usko povezana s dva elementa: identifikacijom gledatelja sa žrtvom koja je počinila suicid (čemu uvelike pripomaže približna dob i spol, kao i sličnost prikazane situacije sa situacijom u kojoj se nalaze gledatelji) a pritom veliku važnosti imaju i medijski izvještaji, odnosno načini prikazivanja učinjenog samoubojstva. Mnoge su države, da bi spriječile eventualne kobne posljedice, donijele smjernice koje reguliraju medijsko izvješćivanje o samoubojstvima.

5.5. *Strah i teorija kultiviranja*

Strah je često reakcija na viđeno nasilje, bilo da je ono samo prikazano (u *fiction* programima) ili se doista dogodilo (prikazano u informativnim emisijama). Takav se strah može intenzivirati osobito u ovim trenucima: kada je veća sličnost televizijske prezentacije i konkretnog životnog ambijenta gledatelja; kada je već prisutan strah razlog gledanja nasilja (takav strah se umanjuje ako se na racionalan način analizira takva situacija, odnosno promotri što se događa); strah postaje jači kod osobe sklonije snažnijoj emotivnoj reakciji: manja djeca reagiraju intenzivno na slike i priče, dok se odraslija djeca više straše realističnih prikazivanja i opasnosti koje se mogu provjeravati u realnom svijetu.³⁴

Od 1970-ih teorija kultiviranja promatra efekte djelovanja televizije i tumači ih ponajviše kroz djelovanje na dugi period. Prema ovoj teoriji televizija prikazuje stvarnost koja je sve više stereotipna i selektivna i ne pruža realnu sliku svijeta. Kada je riječ o kvantitativnom pokazatelju prikazivanju nasilja, istraživanja u Americi pokazuju da su scene nasilja na televiziji desetak puta brojnije nego što ih susrećemo u stvarnom životu. Prema ovoj teoriji oni koji više gledaju takve nasilne programe na intenzivniji će način doživljavati svijet upravo pod vidom nasilja. Te osobe na intenzivniji način doživljavaju strah i posvuda prijeteću stalnu opasnost. Zato se prema stvarnosti, kao »proizvodu« televizije, stvara nepovjerenje, što otežava uspostavljanje zdravog i normalnog odnosa prema drugima i prema svijetu.

Problem ove teorije jest u poteškoći empirijskog dokazivanja takve uzročno-posljedične povezanosti, tako da se više naglašava djelovanje televizije u smislu poticaja, a ne gleda na nju kao direktan uzrok takvog ponašanja.

---

tirane na njemačkoj televiziji ZDF-u u šest nastavaka (1981. i 1982.), čije je emitiranje potaklo veći broj samoubojstava (usp. A. SCHMIDTKE, H. HÄFNER, The Werther effect after television films: new evidence for an old hypothesis, *Psychological Medicine*, 18 (1988) 3, 665-676).

³⁴ Usp. J. CANTOR, Ratings for program content: The role of research findings, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 577 (1998) 5, 58.

5.6. Banalizacija nasilja

Ova teorija ističe da dugotrajno gledanje nasilnih sadržaja vodi prema navikavanju na nasilje, budući da ono gubi svoj »karakter« posebnosti, neredovitosti, nešto što u uobičajenom životu stvara nemir. Uz ovakav stav povezano je i slabljenje suosjećanja (desenzibilizacija) sa žrtvama nasilja, a ujedno raste tolerancija prema samom nasilju.³⁵

Uz procese desenzibilizacije usko je povezana i banalizacija nasilja. Neki kažu da se banalizacija nasilja ne formira prvenstveno putem programa koji obiluju nasiljem već kroz programe koji na blag način prikazuju i privikavaju na nasilje koje na taj način postaje nešto normalno, redovito i svakodnevno. Ovom procesu značajno pridonosi prikazivanje nasilja u informativnim emisijama, ali i učestalo pojavljivanje u raznim *fiction* programima jer je tamo nasilje nešto što je interesantno, a i estetski veoma privlačno. Uz ovaj proces banalizacije povezuje se, pogotovo kada je riječ o učestalom prezentiranju nasilja, slabljenje moralne osude prema pokretaču nasilnog djelovanja.

Općenito se može reći da je današnji čovjek nedovoljno svjestan utjecaja kojima je svakodnevno izložen. U prvom redu riječ je o utjecajima koji oblikuju naš svakodnevni društveni kontekst i društvenu kulturnu klimu. Televizija može pritom igrati važnu ulogu, budući da može pozornost javnosti usmjeravati prema nekim događajima (npr. nasilju), ali i poticati cjelokupnu javnost da se ozbiljno suočava s takvim izazovima. Tako televizija može, poticanjem ili pritiskom na institucije, izazvati adekvatan odgovor na problematiku ili odnos prema konkretnim nasilnim činima.

6. Elementi koji utječu na djelovanje nasilja

Teorije o utjecaju televizijskog nasilja na svakodnevni život pokazuju da se utjecaj nasilja prikazanog na televiziji ne može tumačiti jednostavnim kriterijem (više gledanog nasilja, više nasilnog djelovanja). Istraživanja pokazuju da pozornost treba obratiti na više elemenata. Kunczik i Zipfel su te elemente svrstali u tri kategorije: karakteristike televizijskog sadržaja, karakteristike osobe koja gleda nasilne programe i karakteristike društvenog okruženja.³⁶ Ukratko ćemo spomenuti najvažnije odrednice ovih kategorija.

Karakteristike televizijskog sadržaja – Treba promatrati mjeru i intenzitet eksplicitnog prikazivanja nasilja, budući da je razlika između nasilja koje je očigledno, eksplicitno prikazano i onog koje se samo podrazumijeva. To pak ne znači da možemo linearno promatrati intenzitet prikazanog nasilja i intenzitet djelovanja odnosno posljedica jer način shvaćanja i primanja uvelike

³⁵ Usp. M. KUNCZIK, A. ZIPFEL, *Medien und Gewalt. Befunde der Forschung...*, 72-76.

³⁶ Usp. M. KUNCZIK, A. ZIPFEL, *Medien und Gewalt...*, 130-168.

ovisi o karakteristikama svake pojedine osobe. Druga važna činjenica odnosi se na način na koji je nasilnik prikazan. Ako je osoba koja čini nasilje prikazana na privlačan (atraktivan) način, lakše se s takvom osobom uspostavlja identifikacija, a to pojačava utjecaj nasilja i može značajno djelovati i poticati na nasilno djelovanje. Važna je i činjenica je li nasilje koje je prikazano bilo opravdano, tj. je li ono legitimno ili nije.³⁷ Način doživljavanja nasilja ovisi i o tome govori li se o negativnim posljedicama prikazanog nasilja za samu žrtvu. Prikazivanje oružja ili sredstava kojima je nasilje počinjeno može imati veliko značenje za poticanje agresivnog djelovanja, pogotovo u slučajevima kada ono kod nekih osoba budi sjećanje na neke situacije (»priming« teorija). Već je prije spomenuto da je realnost prikazanog nasilja kao i eventualna podudarnost sa stvarnošću veoma važna varijabla za utjecaj koji ono može imati na gledatelje.³⁸ Zato će u programima koji nasilje prikazuju u komičnom kontekstu, gdje se gotovo sve doživljava i percipira u takvom ozračju, takvo nasilje slabije utjecati na gledatelje.

Karakteristike gledatelja – Među glavne osobne karakteristike spada dob gledatelja, spol, društveno-ekonomski status, intelektualne sposobnosti i karakteristike te neke oznake osobnosti (npr. koliko privlačivost govora o nasilju nalazi temelj u prirođenim strahovima od tame, nepoznatog, različitog ...).

Društveno okruženje – Ovdje su veoma važne situacije i okruženje osobito ono obiteljsko. Velika je razlika radi li se o problematičnoj, konfliktnoj obitelji ili obitelji bez osobitih problema. Za mlade ljude je važno njihovo društvo prijatelja i vršnjaka, ali i utjecaj šire društvene klime. Neke posebne situacije (ratno vrijeme, sukobi, ekološke i terorističke prijetnje, terorizam, epidemije ...) mogu negativno djelovati i intenzivirati utjecaj televizijskog nasilja.

Sve spomenute elemente ne treba promatrati zasebno budući da oni često utječu jedan na drugoga. Oni govore o složenosti i potrebi slojevitog promatranja utjecaja televizijskog nasilja.

³⁷ Ako je u filmu nasilnik priveden i osuđen za nasilne čine koje je radio, to znači da je u programu zauzet stav prema takvom djelovanju. Potpuno je drugačija situacija ako takvo djelovanje nije osuđeno, ako je prihvaćeno ili čak predstavljeno kao poželjno.

³⁸ Kada je riječ o načinima dekodificiranja koje je drugačije kod različitih uzrasta, može se govoriti o egzistencijalnom (ili referencijalnom) nasilju kada se ono povezuje i uspoređuje s realnim životom. Na ovakav način nasilje ponajviše doživljavaju djeca, adolescenti i općenito osobe koje su sklonije površnijem promatranju i doslovnom shvaćanju onoga što vide. Temeljitim pristupom i kritičkim promatranjem postavlja se pitanje o razlozima prikazivanja nasilja, o cilju i ekspresivnom načinu, o odnosu prema kulturi, o tome što je od prikazanog realno ostvarivo, a što nije. U takvim situacijama nasilje se nastoji vrednovati prema vlastitim vrijednosnim sudovima odnosno osobnim iskustvima koje gledatelj posjeduje. Problemi mogu nastati, osobito za djecu i mlade, budući da ih televizija suočava sa situacijama i temama koje oni zbog svoje dobi i nedovoljnog iskustva još nisu sposobna razumjeti te takve situacije ostaju neobjašnjene. O tome na veoma opširan način govori J. MEYROWITZ, *Oltre il senso del luogo. L'impatto dei media elettronici sul comportamento sociale*, Bologna, Baskerville, 1993.

Zaključak

Iako su brojne studije posvećene istraživanju djelovanja i utjecaju televizijskog nasilja na stavove i djelovanje u svakodnevnom životu, ova tematika ostaje i nadalje područje gdje je potrebno provoditi istraživanja da bi se dolazilo do što relevantnijih podataka i da bi se dobila što realnija slika.³⁹ Danas je potrebno posebnu pozornost obraćati na prikazivanje nasilja u drugim medijima, osobito u videoigrama gdje se ono često prikazuje i na eksplicitniji način, a sam se utjecaj, zbog interaktivnosti s tim medijem, doživljava na drugačiji način.

Televizijska prezentacija nasilja je ujedno i obrada nasilja koje može poprimiti različite funkcije. Takva obrada u nekim situacijama izlazi izvan potreba i logike medijske »obrade«, a cilj takvoga djelovanja može biti ostvarenje raznih ideoloških, ekonomskih ili nekih drugih interesa. Važno je to znati jer je jedan od problema današnjega društva to da se mnoge njegove pojavnosti žele protumačiti u jednoznačnom uzročno–posljedičnom smislu bez uvažavanja utjecaja raznih čimbenika.⁴⁰

Nasilje na televiziji, u svjetlu aktualnih teorija o medijskim utjecajima, treba prvenstveno promatrati sa stajališta stvaranja klime koja pogoduje banaliziranju samoga nasilja, gubitku osjećaja prema nasilju kao nečemu što se treba vrlo kritički prihvaćati te povećanom osjećaju straha u stvarnom životu. Zato pravilan odnos prema televizijskom nasilju pretpostavlja i odgoj za ispravan odnos prema medijima da bi se nasilje moglo na ispravan način shvatiti. Tome bi čitavo društvo trebalo posvećivati mnogo veću pažnju, a osobito odgojne ustanove.

Govor o televizijskom nasilju znači stalno premišljanje o položaju televizije, njezinoj ulozi i važnosti u današnjoj stvarnosti. Najbolja prevencija, kao i najefikasnije djelovanje u ublažavanju negativnih učinaka nasilja na televiziji, uz prije spomenut odgoj, bit će promoviranje vrijednosti dijaloga i suživota, čemu televizija može dati veoma velik doprinos.

³⁹ Usp. M. KUNCZIK, A. ZIPFEL, Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti, *Medianali*, 1 (2007) 1, 20.

⁴⁰ Usp. J. GRIMM, *Fernsehgewalt, Zuwendungsattraktivität, Erregungsverläufe, sozialer Effekte. Zur Begründung und praktischen Anwendung eines kognitiv-physiologischen Ansatzes der Medienrezeptionsforschung am Beispiel von Gewaltdarstellungen*, Opladen – Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1999, 56.

Jerko Valković

The forms and influences of television violence

Summary

The deliberation about the work and influence of the media on violence and violent behaviour presumes an understanding of the function of media itself; its role in the life of the individual, family, and the broader social context. Amongst all forms of media, there is no doubt that television takes a special place. It is via this form of media that most information is received, the media that strongly influences our valuing and understanding of the world, the same media that lives with today's man. All the exposure that the media elicits about violence is not just a mere replication of the violence that we encounter in our lives, but the violence that is presented has a new function and a new meaning. Violence on television cannot be classified unambiguously, but needs to be viewed through the specificity of television channels and the role of television in today's society. There are several reasons to why violence is shown on television, and numerous theories attempt to answer the question relating to the influence of television violence on the perception, views and activity of viewers.

Key words: violence, television, presentation of violence, information programme, the influence of television